

Marek Walancik*

Błogosławiony ks. Józef Czempiel – pedagog, wychowawca, społecznik

Blessed Fr. Józef Czempiel – Teacher, Educator, Social Activist

Abstract: Anyone can assume the roles of a teacher, educator, or social activist, regardless of their profession. Often, these roles are embodied by the same individual. In this case, it was Blessed Father Józef Czempiel, an exceptional figure who served as a teacher, educator, and social activist. Through his pastoral work, he pioneered the abstinence movement in Upper Silesia. Father Czempiel placed significant emphasis on the educational and cultural enrichment of families, and he actively provided social support to families affected by addiction and unemployment. He was deeply involved in the struggle for Polish identity in Upper Silesia and faced persecution during World War II. Tragically, he was martyred in the Dachau concentration camp in May 1942. On June 13, 1999, Pope John Paul II canonized 108 martyrs, including Father Józef Czempiel, in Warsaw.

Keywords: Józef Czempiel, Upper Silesia, educator, , social activist, abstinence movement.

* Marek Walancik (ORCID: 0000-0002-0091-816) – dr hab., prof. AWSB, profesor w Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej, przewodniczący Dedy Dyscypliny Pedagogika, kierownik Katedry Pedagogiki, kontakt: mwalancik@wsb.edu.pl.
Finasowanie Akademia WSB.

Wprowadzenie

Zyście, działalność ks. Józefa Czempieła można/należy rozpatrywać, na kilku płaszczyznach: duszpasterskiej, wychowawczo-edukacyjnej, społecznej. Zainteresowania i rozważania zaprezentowane przez autora w biograficznym ujęciu ks. Czempieła obrazują kierunek badań pedagogicznych nad realną aktywnością duszpasterską, wychowawczo-edukacyjną, społeczną prowadzaną w okresie międzywojennym, w środowisku kulturowo zróżnicowanym. Należy zaakcentować, że ks. Czempiel działał w złożonej sytuacji międzynarodowej, w okresie zaborów, odbudowy Państwa Polskiego, kryzysu gospodarczego. Funkcjonował w przestrzeni społecznej, gdzie prowadzone były najbardziej dotkliwe działania związane z pozbawieniem polskości, polskiej tożsamości narodowej. Rozważania autora wynikają z edukacyjnych doświadczeń, aktywności społecznej, osobistych przemyśleń interpretujących działania ks. Czempieła z perspektywy pedagogicznej i społecznej. W badaniach zwrócono uwagę na jego wieloaspektową aktywność organizacyjną, wychowawczo-edukacyjną, społeczną, publikacyjną, wydawniczą profilaktyczną.

Zaprezentowane treści, prezentują postać ks. Czempieła, człowieka o mocnej tożsamości, realizującego z pasją, powołaniem i oddaniem misję kapłana, pedagoga, społecznika. Zakres działalności wychowawczo-edukacyjnej, kulturalno-oświatowej społecznej, organizacyjnej, stosowane formy, metody pracy są godne podziwu i mogą stanowić wzór dla współczesnych pedagogów, wychowawców, kapłanów. Zasadniczą część badań przeprowadzono w oparciu o bardzo dobrze zachowane i skatalogowane kolejne numery „Wiadomości parafialnych” z lat 1929–1939, wydawane w parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Wielkich Hajdukach.

Józef Czempiel – rodzina, okres dzieciństwa i szkoły

Józef Czempiel urodził się 21 września 1883 r. jako pierwsze dziecko w rodzinie górnośląskiej w kolonii Józefka zaliczanej obecnie do dzielnicy Centrum w Piekarach Śląskich. Miejscowość Józefka znajdowała się wówczas w granicach parafii pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny i św. Bartłomieja w Pieka-

rach Niemieckich¹. To rodzina ze strony ojca Józefa – Piotra Czempieła pochodziła z Józefki. Piotr był górnikiem, pracującym w Kopalni Rud Cynkowych „Cecylia”², prowadząc jednocześnie nieduży sklep kolonialny³. Był człowiekiem bardzo pracowitym, odpowiedzialnym, powściągliwym w ocenie innych, starającym się zapewnić odpowiednie warunki do wychowania dzieci, sprawującym nad nimi opiekę rodzicielską. W dniu 23 września 1883 r. rodzice ochrzczili pierworodnego w kościele parafialnym. W zapisie metrykalnym nr 290 z 1983 r. widnieje informacja „Józef, Mateusz syn Piotra Czempieła i Gabrieli Opara, rodzice chrzestni: Jan Wanot i Wiktoria Czempiel”⁴. W kolejnych latach w rodzinie Czepielów urodzili się: Maria (1884), Franciszek (1886), bliźniaczki Marta i Rozalia (1891, Rozalia zmarła w dniu narodzin), August (1894) i najmłodszy brat Edward (1902)⁵. Matka Józefa pochodziła z rodziny Oparów mieszkającej w graniczącym z Piekarami Orzechu⁶. Zajmowała się wychowywaniem dzieci i prowadzeniem domu, pielęgnowaniem rodzinnych tradycji. Józef i jego rodzeństwo wzrastali i wychowywali się zatem w tradycyjnej górniczej rodzinie, opartej na wierze katolickiej, kulcie maryjnym, tradycjach domu rodzinnego, silnych więzach rodzinnych, w domu posługiwanej się gwarą języka polskiego

- 1 Obecnie jest to Bazylika Mniejsza Najświętszej Marii Panny i św. Bartłomieja w Piekarach Śląskich. Wchodzi w skład Sanktuarium Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej.
- 2 Zakład Cecylia i zakład Helena wchodziły w skład Kopalni Szarlej (Szarley, niem. Scharley, Scharle) – zlikwidowanej kopalni rud cynku (galmanu), która istniała na terenie Piekar Śląskich-Szarlej. Kopalnia działała w latach 1811–1896. Do połowy XIX w. była największą i najbogatszą kopalnią rud cynku na Górnym Śląsku, jedną z największych kopalń galmanu w Europie (K. Żydek, *Od Pecare do Piekar Śląskich. Opowieść o dziejach Piekar Śląskich*, Piekary Śląskie 1972, s. 120–130).
- 3 W sklepie można było kupić zagraniczne, trudno dostępne produkty. Znajdowały się w nim wyszukane artykuły spożywcze, zwykle sprowadzane z kolonii, np. puszkowane kakao, kawa, herbata.
- 4 Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach (dalej: AAKat.), Księga Chrzcielna 1883, Jan Wanot – krewny z rodziny matki, Wiktoria Czempiel – krewna z rodziny ojca.
- 5 AAKat, syg. 50/963, Piekary Śląskie, Chrzty (1879–1894).
- 6 Orzech (niem. Orzech) – aktualnie wieś położona w woj. śląskim, pow. tarnogórski, gm. Świerklaniec, w przeszłości – stara osada górnicza, ośrodek średniowiecznego górnictwa kruszcowego (rud ołowiu, srebra i cynku).

(dialektem śląskim)⁷. Józef był szczególnie związany z siostrą Martą. Utrzymywał z nią korespondencję w czasie pobytu w obozie koncentracyjnym⁸, a wcześniej była ona jego gospodynią w parafii w Hajdukach.

Pozycja społeczna i majątkowa większości rodzin górniczych nie sprzyjała kształceniu dzieci. Mimo trudów życia codziennego rodzice Józefa zadbali o wykształcenie dzieci. Brat Franciszek ukończył szkołę ludową, a następnie prowadził po ojcu sklep kolonialny, August zdobył wykształcenie techniczne, a Edward został księgowym⁹. Córnica Marta ukończyła szkołę gospodarstwa domowego (Szkoła Pracy Domowej Kobiet) w Zakopanym¹⁰, założoną 24 czerwca 1882 r. przez hrabinę Jadwigę z Działyńskich Zamoyską¹¹. W domu rodzinnym Czempielów panowała atmosfera wielkiej życzliwości. Silne więzi między rodzeństwem pozostały i były pielęgnowane również w dorosłości. Jak pisze ks. biskup Ignacy Jeż, to cierpienia wojny, obozów koncentracyjnych pozbawiają ludzi domu rodzinnego, więzi, kultury, tradycji¹². Rodzina Czempielów odznaczała się wyjątkową pobożnością. Wpływ na nią miały zapewne kontakty utrzymywane z krewnymi księżmi: ks. Janem Banasiem – probosz-

- 7 Z. Hojka, J. Kurek, A. Piontek, „Powiedz im, że o nich nie zapomniałem...” *Błogosławiony Józef Czempiel (1983–1942). Wybór źródeł*, Katowice 2017, s. 11.
- 8 J. Myszor, *Listy ks. Józefa Czempieła z obozów koncentracyjnych Mauthausen – Gusen i Dachau (1940–1942). Edycja tekstów i komentarz*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 25/26 (1992–1993) s. 355–376.
- 9 J. Kurek, *Machabeusze. Bł. ks. Józef Czempiel wśród chorzowskich „towarzyszy”*, Chorzów 2012, s. 10.
- 10 Szkoła Domowej Pracy Kobiet – założona w 1882 r. przez Jadwigę z Działyńskich Zamoyską jako szkoła gospodarcza dla dziewcząt, kształcąca w oparciu o wartości chrześcijańskie. Istniała do 1950 r.
- 11 Z. Nowak, *Finansowanie Szkoły Domowej Pracy Kobiet w Kuźnicach przez Fundację „Zakłady Kórnickie” w latach 1925–1939*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, 30 (2013) s. 173–174; J. Ziółek, *Zakład Kórnicki Szkoła Domowej Pracy Kobiet w Kuźnicach do 1923 r.*, „Roczniki Humanistyczne”, 43 (1995) z. 2, s. 103–153; 3 x K, czyli krzyż, kądziel i książka. O początkach Szkoły Domowej Pracy Kobiet, Portal edukacyjny, https://historiaposzukaj.pl/wiedza,wydarzenia,1487,3_x_k_czyli_krzyz_kadziel_i_ksiazka_o_poczatkach_szkoly_domowej_pracy_kobiet.html, dostęp: 20.04. 2023.
- 12 Ks. I. Jeż, *Wspomnienie byłego wikarego w parafii Najświętszej Marii Panny w Wielkich Hajdukach z lat 1937–1942*, w: *Z dziejów tradycji, historii i kultury Wielkich Hajduk. Materiały z sesji popularnonaukowej 4–5 października 1995 r.*, red. J. Kurek, A. Kurek, Chorzów Batory 1996, s. 134.

czem w Lubecku (krewny ze stron matki) oraz ks. Stanisławem Lebkiem – proboszczem w Wiśniczu. Warto wspomnieć, iż te kontakty przetrwały w następnym pokoleniu. Wspomina o nich ks. Konrad Lubos, syn Marii, dla którego wuj – ks. Józef Czempiel był wzorem kapłana, wychowawcy, społecznika.

W wieku 6 lat Józef zaczął uczęszczać do czteroklasowej niemieckojęzycznej szkoły ludowej. Po jej ukończeniu rozpoczął w 1895 r. naukę w Królewskim Gimnazjum w Bytomiu, które jako jedna z najstarszych szkół na Górnym Śląsku przywiązywało dużą wagę do kształcenia i wychowywania uczniów. Józef zamieszkał w bytomskim konwiktzie biskupim dla gimnazjalistów – kandydatów do seminarium duchownego. W dniu 12 marca 1904 r. zdał maturę i ukończył gimnazjum. Zaraz potem rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Do księgi meldunkowej Uniwersytetu Wrocławskiego (Wydział Teologii Katolickiej) został wpisany 26 kwietnia 1904 r. Studia były dla Józefa wyzwaniem intelektualnym, ale jeszcze większym ciężarem były dla rodziny Czempielów. W tym wypadku nieoceniona stała się pomoc całej rodziny, a zwłaszcza proboszcza z Wiśnicza ks. Lebka.

Okres studiów, przygotowania do posługi kapłana, roli pedagoga, społecznika

Bardzo ważny okres w życiu ks. Józefa Czempieła, okres intensywnego kształtowania jego tożsamości, przygotowania do posługi kapłańskiej, do roli wychowawcy, pedagoga społecznika, animatora życia społecznego w społeczności lokalnej rozpoczął się z chwilą, kiedy został on studentem Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław, blisko półmilionowe miasto, tętniące życiem społecznym i kulturalnym, wywarł ogromne wrażenie na Józefie. To w tym okresie szczególną rolę odegrała matka. Kiedy po kilku miesiącach milczenia napisał do niej pierwszy list w języku niemiecki, zwróciła mu uwagę na „język serca”, na polski, bo sama nie знаła języka niemieckiego. Jako alumn mieszkający w konwiktzie arcybiskupim włączył się w działalność organizacji studenckich, w prace Kółka Polskiego¹³, które powstało w 1895 r. Jego członkowie poznawali

13 F. Szymiczek, *Stowarzyszenia akademickie polskiej młodzieży górnośląskiej we Wrocławiu 1863–1918*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963, s. 75–93.

język polski, literaturę i historię Polski, historię Kościoła w Polsce. Czynili to poprzez odczyty, deklamacje, referaty, studiowanie literatury. Józef uczestniczył w seminarium slawistyki prowadzonym przez prof. Władysława Nehringa. Przy kółku funkcjonowała biblioteka, którą założyli członkowie, licząca około 300 pozycji, stanowiąca źródło literatury, tekstów do rozważań i dyskusji. W tym środowisku Czempiel przygotowywał się do pierwszych wystąpień publicznych, do wygłaszanych referatów. W kółku pełnił kolejno funkcje: sekretarza, wiceprezesa i ostatniego przewodniczącego. Kółko funkcjonowało do 1910 r., gdy zostało rozwiązane dekretem kardynała Georga von Koppa¹⁴. Pretekstem był artykuł w niemieckiej codziennej gazecie „Berliner Tagesblatt”, w którym autor przestrzegał przed rozszerzającymi się wpływami ruchu narodowego na Śląsku¹⁵. Znaczącą rolę miało w tym odgrywać duchowieństwo katolickie, a w tym przyzwolenie kardynała von Koppa na działalność Kółka we wrocławskim konwiktie. Ponadto w Kółku Polskim powstały konflikty na tle programowym. Niemieccy członkowie chcieli się jedynie uczyć języka polskiego, a przeciwni byli prenumeracie czasopism w języku polskim, działalności artystycznej i kulturalnej.

Po rozwiązaniu koła część członków wstąpiła do nielegalnego Związku Młodzieży „Zet”¹⁶. Józef Czempiel z polecenia „Zetu” organizował spotkania kolegów teologów w swoim pokoju. Zebrania przekształcono w nową organizację polskich studentów teologii pod nazwą „Swoi”. Uczestnicy zajmowali się głównie samokształceniem. Zdecydowanie szerszym zasięgiem cieszyły się „Fidułki” – spotkania przy polskim śpiewie w lokalach restauracyjnych na terenie Wrocławia. Obejmowały one młodzież, osoby dorosłe o słabej świadomości narodowej. Wielość i różnorodność aktywności podejmowanych przez Czempieła w Kółku Polskim, a także po jego rozwiązaniu niepokoiły przełożonych¹⁷. Był to okres kształtowania się w jego życiu tożsamości i przygotowania

14 T. Błaszczuk, *Działalność kardynała Jerzego Koppa jako biskupa wrocławskiego (1887–1914)*, „Saeculum Christianum”, 9 (2002) nr 2, s. 227–238.

15 Kółko Polskie – Wrocław, https://silesia.edu.pl/index.php/K%C3%B3%C5%82ko_Polskie_-_Wroc%C5%82aw, dostęp: 28.06.2013

16 Związek Młodzieży „Zet” powstał na ziemiach polskich w 1887 r. z inicjatywy Zygmunta Balickiego.

17 J. Kurek, *Machabeusze*, s. 21.

do posługi duszpasterskiej, do działalności wychowawczej, edukacyjnej i społecznej. Zainteresowany literaturą, studiował klasykę polskiego romantyzmu, gromadził polską literaturę¹⁸.

Sakramentu kapłaństwa udzieli mu ks. kardynał Georg von Kopp 22 czerwca 1908 r. w kościele pw. Świętego Ducha we Wrocławiu. 25 czerwca ks. Czempiel odprawił mszę prymicyjną w Piekarach, w której uczestniczyła rodzina i parafianie. Następnie został skierowany do pierwszej parafii pw. Św. Józefa w Rudzie¹⁹. W ten sposób zakończył się ważny etap kształtowania tożsamości i przygotowania ks. Czempieła do wykonywania jego profesji i pełnienia ról społecznych.

W posłudze duszpasterskiej jako wikariusz, proboszcz, dziekan dekanatu

Ksiądz Czempiel został pierwszym wikarym w nowo utworzonej parafii w Rudzie pod wezwaniem św. Józefa²⁰, pełnił tę posługę w latach 1908–1916. Jego pierwsze siedem lat pracy parafialnej to zdobywanie doświadczeń w posłudze duszpasterskiej, odczytywanie potrzeb parafian, reagowanie na problemy społeczne. Msze święte odprawiał zarówno w języku polskim, jak i niemieckim. Propagował częste przyjmowanie Komunii Świętej. W Rudzie zetknął się z problemem alkoholizmu wśród rodzin. Jak się później okazało, działania związane z pomocą osobom uzależnionym, ich rodzinom, przeciwdziałanie alkoholizmowi, edukowanie stały się jednym z głównych obszarów działalności ks. Czempieła. Inspirowały go tradycje rodzinnej parafii i pamięć o ks. Alojzym Ficku²¹ – prekursorze ruchu trzeźwości na Górnym Śląsku, o działaniach

18 Tamże, s. 19.

19 Dzisiaj Ruda Śląska; 30 kwietnia 2010 r. kościół św. Józefa został podniesiony do rangi archidiecezjalnego Sanktuarium Świętego Józefa.

20 Parafia rozpoczęła działalność duszpasterską 1 listopada 1906 r.

21 Ks. Jan Nepomucen Alojzy Ficek – polski duchowny katolicki, aktywny działacz narodowy i trzeźwościowy na Górnym Śląsku. Nauczyciel z dekretem, po ukończeniu teologii w Krakowie został księdzem katolickim. Zaangażował się w działalność dobroczynną, samarytańską podczas epidemii cholery, która wybuchła na Śląsku. Założyciel ośrodka wydawniczego wspomagającego szerzenie kultury i oświaty na Górnym Śląsku.

ks. Jana Kapicy²² proboszcza parafii św. Marii Magdaleny w Tychach w latach 1898–1930²³. Te postaci motywowały go do podejmowania inicjatyw na rzecz trzeźwości i pomocy rodzinom. Mimo stanowczości w działaniu, sprawiającej wrażenie szorstkości, zjednywał sobie młodzież i ludzi dorosłych.

Od maja 1915 r. ks. Czempiel podjął posługę w parafii²⁴ w Turze²⁵ obok Kuźni Raciborskiej. Pełnił tam najpierw obowiązki administratora, wspierając chorego proboszcza, ks. Rajmunda Kentnego, a następnie sam został proboszczem. Współpraca z parafianami, ich zaangażowanie w kult Serca Jezusowego były dla niego inspiracją do wyteźzonej pracy duszpasterskiej. Po wielu latach, podejmując inicjatywę budowy nowego kościoła w Wielkich Hajdukach, wybrał dla niego właśnie wezwanie Najświętszego Serca Pana Jezusa. Kolejną parafią²⁶ ks. Józefa była Miedźna²⁷ koło Pszczyny. Po krótkim okresie prowadzonej tam pracy duszpasterskiej został przeniesiony do wsi Wiśnicze²⁸ koło Toszka, do parafii Trójcy Przenajświętszej. Właśnie w tej parafii proboszczem był w latach 1869–1917 jego wuj, ks. Stanisław Lebek, którego Józef chętnie odwiedzał. Ks. Lebek był orędownikiem polskości, jednak bardzo otwartym na różnicowanie parafian w kwestiach narodowościowych. Z okazji 25 rocznicy posługi proboszczowskiej (proboszczem w Wiśniczach był przez 48 lat) ks. Lebek postawił 25 marmurowo-kamiennych krzyży z napisami w języku polskim. To właśnie on był mistrzem dla ks. Czempieła w działaniach na rzecz utrzymania i krzewienia polskości. Józef przebywał w 1917 r. w parafii w Wiśniczach ze względu na chorobę wuja. Administrował parafią od 18 lipca 1917 r.,

22 J. Wycisło, *Ksiądz infułat Jan Kapica – przywódca ludu górnośląskiego*, Pszczyna 1995.

23 E. Szramek, *Ks. Jan Kapica, życiorys a zarazem fragment historii Górnego Śl.*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, 3 (1931) s. 1–85.

24 Kościół poświęcony 19 października 1901 r., pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa.

25 Turze (niem. Wellendorf) – wieś, woj. śląskie, pow. raciborski, gm. Kuźnia Raciborska. W 1911 r. w miejsce nazwy Thurze wprowadzono nazwę Wellendorf. Od 12 listopada 1946 r., miejscowość ma polską nazwę Turze.

26 Pierwsza wzmianka o istnieniu parafii Miedźna pochodzi z 1326 r. Zatem kościół i parafia w Miedźnej istnieją od co najmniej 700 lat. Obecny kościół jest największą drewnianą świątynią na ziemi pszczyńskiej.

27 Miedźna (niem. Miedzna) – wieś, woj. śląskie, pow. pszczyński, gm. Miedźna.

28 Wiśnicze (niem. Wischnitz, 1936–1945 Kirschen) – wieś, woj. śląskie, pow. gliwicki, gm. Wielowieś.

a następnie został przeniesiony do wsi Dziećmirów²⁹, do parafii kościoła³⁰ pw. św. Michała Archanioła. Sprawując opiekę nad przygotowaniem dzieci do Pierwszej Komunii Świętej, wprowadził język polski do nauk przygotowawczych. W wyniku skargi złożonej do władz i zarzutów w sprawie próby polonizacji społeczności lokalnej, opuścił Dziećmirów na początku 1919 r. i – przy wsparciu ks. Józefa Wajdy³¹ – został lokalistą³² w Kielczy³³, przeznaczonym do posługi duszpasterskiej w Żędowicach³⁴. W tym samym roku parafia Żędowice została wyodrębniona z parafii w Kielczy, a ks. Czempiel ustanowiono jej pierwszym proboszczem. W 1920 r. doprowadził do założenia cmentarza parafialnego oraz wyremontowania i odmalowania kościoła. Jako proboszcz został też przewodniczącym gminnego Polskiego Komitetu Plebiscytowego. Mimo zwycięstwa odniesionego przez Polaków w plebiscycie 20 marca 1921 r. w efekcie decyzji Rady Ambasadorów Ligi Narodów te ziemie przypadły Niemcom. W 1922 r., na podstawie decyzji władz kościelnych, ks. Czempiel został skierowany do Bismarckhütte (Wielkie Hajduki)³⁵, do parafii Wniebowzię-

- 29 Dziećmarów (dawniej Dziećmarowy, cz. Dětmárov, niem. Dittmerau) – wieś, woj. opolskie, w pow. głubczycki, gm. Baborów; M. Kowalski, *Morawianie (Morawcy) w Polsce*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, 5 (2016) s. 115–131.
- 30 K. Maler, *Zarys dziejów kościoła katolickiego na ziemi głubczyckiej od średniowiecza do 1945 roku*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 23 (2015) s. 192.
- 31 Ks. Józef Wajda – polski duchowny rzymskokatolicki, działacz społeczny i narodowy na Górnym Śląsku; poseł do parlamentu Rzeszy (1908–1912) oraz do pruskiego Landtagu (1922–1923); działacz na rzecz polskości Śląska. W marcu 1911 wygłosił w parlamencie w Berlinie słynną mowę w obronie prawa górnoślązaków do języka polskiego. W trakcie plebiscytu zaangażował się w działalność Komitetu Polskiego dla Górnego Śląska w Bytomiu.
- 32 Lokalista – rządcą lokalii, wikariusz podległy proboszczowi danej parafii.
- 33 Kielcza (niem. Keilerswalde, do 1936 r. Keltsch) – wieś, woj. opolskie, pow. strzelecki, gm. Zawadzkie. Miejscowość położona na lewym brzegu Małej Panwi. Znajduje się w niej kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła z 1799 r.
- 34 Żędowice (niem. Sandowitz, śl. Żandowice) – wieś, woj. opolskie, pow. strzelecki, gm. Zawadzkie.
- 35 W 1903 r. gminy: Hajduki Dolne (niem. Nieder-Heiduk) i Hajduki Górne (niem. Ober-Heiduk) zostały połączone dekretem cesarza Wilhelma II w gminę Bismarckhütte. Było to następstwem uruchomienia w 1873 r. Huty Bismarcka (niem. Bismarckhütte, od 1933 r. Huta Batory) oraz założenia destylarni smoły (1888), która stanowiła załączek przyszłych Zakładów Chemicznych „Hajduki”; J. Kurek, *Historia Wielkich Hajduk, Chorzów Batory-Wielkie Hajduki* 2001.

cia Najświętszej Marii Panny. W 1926 r. został mianowany radcą duchowym, pełniąc równocześnie obowiązki wicedziekana, a od 1931 r., po zmianie granic dekanatu, dziekana dekanatu królewskohuckiego (chorzowskiego). We wrześniu 1939 r. opuścił na krótko parafię, ale wrócił po kilku dniach. To właśnie w Hajdukach, w trudnym okresie w przededniu drugiej wojny światowej (1938), podjął się budowy kościoła. Już w trakcie wojny, 24 grudnia 1939 r., dokonał poświęcenia nowo wybudowanej świątyni pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, w obawie przed niemieckimi planami zaadoptowania jej na potrzeby zawodowej straży pożarnej. 13 kwietnia 1940 r. został wyprowadzony z konfesonu, przewieziony do siedziby gestapo, a następnie do obozu koncentracyjnego w Dachau³⁶, gdzie otrzymał numer 22043. Z Dachau trafił do obozu³⁷ w Mauthausen-Gusen³⁸. W dniu 4 maja 1942 r. został wyznaczony do transportu więźniów. Prawdopodobnie został zagazowany podczas transportu w specjalnie do tego przygotowanym pojeździe³⁹. Administracja przekazała rodzinie wiadomość o śmierci telegramem⁴⁰.

Ks. Józef Czempiel jako pedagog, wychowawca, społecznik

Ks. Czempiel przywiązywał ogromną wagę do kontaktu z mieszkańcami i parafianami poprzez słowo pisane. To z jego inicjatywy od 3 marca 1929 do 3 września 1939 r. ukazywały się w Wielkich Hajdukach „Wiadomości Para-

36 Konzentrationslager Dachau – pierwszy niemiecki obóz koncentracyjny, założony wiosną 1933 r. w opuszczonej fabryce amunicji na obrzeżach miasta. Od grudnia 1940 r. stał się w III Rzeszy centralnym więzieniem dla aresztowanych księży. Z 2720 osadzonych duchownych 95% stanowili księża rzymskokatolicy.

37 S. Dobosiewicz, *Mauthausen-Gusen. W obronie życia i ludzkiej godności*, Warszawa 2000.

38 Konzentrationslager Gusen (Gusen I i II, a od 1944 również w Lungitz Gusen III) – niemiecki obóz koncentracyjny, usytuowany nieopodal miejscowości Gusen, ok. 14 km od centrum Linzu w Austrii. Należał do najcięższych obozów III Rzeszy.

39 J. Myszor, *Listy ks. Józefa Czempieła z obozów koncentracyjnych Mauthausen-Gusen i Dachau*, s. 255–276.

40 W telegramie z 19 czerwca podano datę: 1 czerwca 1942 r., a w metryce śmierci wystawionej 17 lipca 1942 r. wpisano jako datę śmierci. Obie daty są raczej fikcyjne.

fialne”⁴¹. Gazeta wydawana była jako wkładka do tygodnika „Gość Niedzielny”, tym samym zwiększając jego poczytność wśród parafian. Od 16 lutego 1930 r. ukazywały się one, jak informowano w ogłoszeniach, w „formie powiększonej, obejmując zamiast jednej dwie stronnice [...] od marca br. cena pojedynczego numeru wynosić będzie 5 gr., a razem z «Gościem Niedzielnym» 25 gr.”⁴². W Wiadomościach zamieszczano informacje dotyczące wsi i regionu, wyborów do sejmu, senatu, przypominano o obowiązku głosowania, zaznaczając, iż głosownie na wrogów Kościoła – „na socjalistów lub komunistów” – jest grzechem ciężkim⁴³.

Niewątpliwie ważnym aspektem działalności ks. Józefa Czempiała było intensywne zaangażowanie na rzecz osób uzależnionych od alkoholu, wyrażające się w niesieniu pomocy im samym oraz ich rodzinom. Był to istotny wkład w ruch przeciwalkoholowy na Śląsku. Ks. Czempiel dostrzegał ujemny wpływ alkoholu na różne dziedziny życia (religijnego, kulturalnego, społecznego, narodowego i gospodarczego) i zwodniczą tradycję spożywania alkoholu w rodzinie z okazji różnych świąt, dlatego widział potrzebę kontynuowania działań edukacyjnych, społecznych, medycznych i pomocowych zakrojonych na szerszą skalę, na wskroś nowoczesnych. Już jako neoprezbiter w Rudzie zetknął się w 1908 r. z problemem alkoholizmu w rodzinach, dlatego wznowił działalność Stowarzyszenia Wstrzemięźliwości i założył Koło Abstynentów⁴⁴. Liczebność kół była zróżnicowana. W tym okresie w Kole Abstynentów w Rudzie było zrzeszonych 800 parafian, a w Miechowicach – 1800⁴⁵. To wówczas podjął decyzję o osobistej całkowitej abstynencji i pozostał jej wierny przez całe życie. Jako jeden z pierwszych duszpasterzy zwrócił uwagę na potrzebę powoływania do życia poradni dla alkoholików i ich rodzin.

Ruch przeciwalkoholowy na Śląsku został osłabiony i zatrzymany w efekcie wybuchu pierwszej wojny światowej, natomiast po jej zakończeniu znacznie się ożywił. Część kół przestała istnieć, część przetrwała, część reaktywowała swoją działalność. Po wojnie kierownictwo ruchu trzeźwości na Śląsku ks. Czempiel

41 J. Kurek, „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk” (1929–1939) jako źródło historyczne, „Wieki Stare i Nowe”, 4 (2005) s. 168–189.

42 „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk”, nr 7, 16 lutego 1930.

43 „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk”, nr 45, 9 listopada 1930.

44 „Gość Niedzielny”, nr 5, 2 lutego 1930.

45 „Posłaniec Niedzielny” 21 (1914) nr 14, s. 120. Tygodnik „Posłaniec Niedzielny” ukazywał się w języku polskim na terenie archidiecezji wrocławskiej.

przejął z rąk ks. Kapicy. Idee i aktywności ruchu przeciwalkoholowego na Śląsku omawiano w trakcie II Zjazdu Katolickiego⁴⁶ w 1923 r. w Królewskiej Hucie. Ponadto w porozumieniu z ks. Kapicą ks. Czempiel zwołał 20 marca 1923 r. zjazd księży abstynentów do Wielkich Hajduk. W jego trakcie zapadła decyzja założenia Śląskiego Oddziału Stowarzyszenia Księży Abstynentów⁴⁷.

W swoim działaniu przyszły Błogosławiony realizował tzw. podejście oparte na całkowitej abstynencji, jednak bez uprzedzeń do osób uzależnionych. Rozpoczął zakrojoną na szeroką skalę edukację rodzin alkoholików. Tego typu edukacja w problematyce uzależnienia alkoholowego należała wówczas do działań prekursorskich, pionierskich. Dzięki poruszaniu problematyki alkoholizmu, podejmowaniu różnorodnych form pracy z osobami uzależnionymi i ich rodzinami, powołane Katolickie Koło Abstynentów stało się bardzo aktywne. Jego członkowie spotykali się raz w miesiącu, a raz w roku organizowali zebranie walne, na którym, po odczytaniu protokołu, członkowie zarządu składali sprawozdanie roczne. Wygłaszano jeden lub dwa referaty z zakresu uzależnień od alkoholu⁴⁸. Ks. Czempiel sam wygłaszał referaty i odczyty podczas organizowanych zebrań i spotkań towarzyskich. Urządzał też zabawy bezalkoholowe, a także amatorskie przedstawienia teatralne, projekcje filmowe, np. „Wyprawy krzyżowe” z 1935 r. w reżyserii Cecila B. DeMille’a⁴⁹.

Rokrocznie obchodzono „Tydzień Propagandy Trzeźwości”⁵⁰. Impreza rozpoczynała się w ostatnią niedzielę przed Popielcem. W niedzielę kończącą tydzień odbywały się uroczyste akademie lub wieczornice w Wielkiej Sali Katolickiego Domu Związkowego. Tradycją stało się to, iż amatorskie koło teatralne „Zorza”, działające w parafii, przygotowywało przedstawienie. Po upływie kadencji zarządu odbywało się walne zebranie Towarzystwa Katolików Abstynentów. Przykładem jest zebranie, które odbyło się w styczniu 1930 r. Informacje o działalności koła znajdujemy w wydawanych „Wiadomościach Parafialnych”:

46 W latach 1922–1924 na Górnym Śląsku odbyły się trzy zjazdy katolickie: I Śląski zorganizowany przez ks. Jana Kapicę odbył się 10 września 1922 r. w Katowicach; II Zjazd Katolicki, zwołany przez ks. Augusta Hlonda, odbył się 8–10 września 1923 r. w Królewskiej Hucie; III Zjazd Katolicki odbył się 6–8 września 1924 w Katowicach.

47 J. Myszor, *Ks. Jan Kapica (1866–1930). Karta z dziejów ruchu abstynenckiego na Górnym Śląsku*, „Studia Historyczno-Teologiczne”, 22 (1989) s. 129–138.

48 „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk”, nr 5, 2 lutego 1936.

49 Tamże.

50 Tamże, nr 6, 7 lutego 1937.

Towarzystwo Katolików Abstynentów odbyło w niedzielę dnia 26. I. swoje walne zebranie. Ze sprawozdania z roku 1929 należy nadmienić, że liczba członków wzgl. Członkiń wynosi obecnie 227; w roku 1928 – 224; wstąpiło: 27, a wystąpiło 24 [...] Jednomyślnie uchwalono, aby jak najuroczyściej obchodzić święto propagandy trzeźwości przypadające na uroczystość Matki Boskiej Gromnicznej. Komunię św. którą członkinie i członkowie wspólnie przyjmą w ten dzień, chcą ofiarować na intencję ratowania alkoholików. Po Pół godz. 4-tej odbędzie się na wielkiej Sali Katol. Domu Związkowego wieczornica z odegraniem sztuki teatralnej „Mąka na Placek weselny” i z uroczystym przyjęciem 10 wypróbowanych kandydatów⁵¹.

2 lutego 1936 r. wystawiono sztukę *Majster i czeladnik* wraz z dwuaktą humoreską⁵², a po ich zakończeniu odbyła się zabawa bezalkoholowa. W 1937 r. akademii odbyła się w niedzielę 7 lutego. Wystawiono dramat *Walkowe Kochanie* w 4 aktach⁵³. W prowadzonym przez Towarzystwo kinie Rialto⁵⁴ odbywały się projekcje filmów.

Dla ruchu Abstynentów bardzo ważna była działalność prowadzona przez ks. Czempielą nie tylko w parafii, ale również w ramach ruchu w Okręgu Śląskim i w Polsce. Pozwala ona na zwiększenie oddziaływań w zakresie walki z alkoholizmem w odrodzonym państwie, wymianę doświadczeń, konsolidację działań, wzbogacanie form współpracy i pomocy. W dniach 25–27 września 1925 r. jako członek Zarządu Głównego Katolickiego Związku Abstynentów ks. Czempiel współorganizował w Katowicach VI Polski Kongres Przeciwalkoholowy, połączony ze specjalną wystawą przeciwalkoholową. Na program składały się: wykład wstępny oraz zebrania w ramach grup zawodowych (lekarzy, prawników, kolegjarzy i szoferów, studentów, Polskiej Ligi Przeciwalkoholowej). W ramach Kongresu „zorganizowano wiece specjalnie męskie, kobiece i młodzieży w sprawie walki z alkoholizmem, codziennie grany był w teatrze dramat Zenona Parwiego pt. *Knajpa*, codziennie [był] wyświetlany film przeciwalkoholowy”⁵⁵.

Ks. Czempiel prowadził też osobiście parafialną poradnię przeciwalkoholową służącą uzależnionym i ich rodzinom. W swoich działaniach pomocowych

51 Tamże, nr 5, 2 lutego 1930.

52 Tamże.

53 Tamże, nr 6, 7 lutego 1937.

54 Tamże, nr 13, 31 marca 1935.

55 „Bluszcz. Tygodnik Ilustrowany dla Kobiet”, nr 33, 15 sierpnia 1925.

nie szczędził własnych środków na leczenie zamknięte osób uzależnionych. Za tę działalność oraz krzewienie ruchu abstynenckiego i działania z zakresu pomocy społecznej otrzymał w dniu 9 listopada 1932 r., „za zasługi na polu opieki społecznej”, Złoty Krzyż Zasługi.

Całość podejmowanych przez ks. Czempieła działań na rzecz osób i rodzin uzależnionych miała charakter edukacyjny, wychowawczy, pomocowy. Obejmowała wykłady, odczyty, organizowanie zjazdów, wystawianie sztuk przez prowadzone teatry amatorskie teatrze, projekcje filmów we własnym kinie⁵⁶. Niewątpliwe od początku duszpasterzowania ks. Józef był bardzo otwarty na działania edukacyjne i na współpracę z parafianami. Opiekował się młodzieżą i ministrantami. Praca z młodzieżą, zarówno indywidualna⁵⁷, jak i zespołowa, sprawiała mu ogromną radość. Bardzo często wczesnym rankiem otwierał kościół, by umożliwić wiernym skorzystanie z sakramentu pokuty i Eucharystii, w szczególności tym, którzy szli na wczesną godzinę do pracy. Posługując parafianom zaangażował się w konsolidację polskich organizacji społecznych, w ramach Zjednoczenia Zawodowego Polskiego⁵⁸. Przyczynił się też do rozpoczęcia/ożywienia działalności Towarzystwa Polek⁵⁹ i gniazd „Sokoła”⁶⁰.

Jego działalność pedagogiczna przejawiała się również w prowadzeniu kursów przygotowujących kandydatów do pracy pedagogicznej. Organizował kursy języka polskiego⁶¹, które miały na celu przygotowanie do egzaminu wstępnego

56 Budynek został wybudowany w 1887 r. Właścicielem był Ignatz Malerz. Na początku funkcjonowała w nim gospoda, „lokal rozrywkowy Meletza”. W 1919 r. zakupiony został przez parafię Najświętszej Maryi Panny na potrzeby Katolickiego Domu Związkowego, w którym odbywała się większość działań edukacyjnych, kulturalnych i społecznych organizowanych przez ks. Czempieła.

57 Ministrant Henryk Grządziel (1897–1968), później biskup opolski.

58 Zjednoczenie Zawodowe Polskie (niem. Polnische Berufsvereinigung) – organizacja związkowa powstała jako centrala polskich związków zawodowych w 1902 r. w Bochum w Westfalii. Do Zjednoczenia w 1909 r. przystąpił Związek Wzajemnej Pomocy Chrześcijańskich Robotników Górnośląskich z Bytomią.

59 Związek Towarzystw Polek (ZTP) – polska patriotyczno-narodowa, górnośląska organizacja kobieca założona w marcu 1914 r.

60 Pierwsze gniazdo Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na Śląsku powstało we Wrocławiu 21 lipca 1894 r. Drugie gniazdo na Górnym Śląsku założono w Bytomiu 25 września 1895 r.

61 J. Dziadek-Wilk, J. Wilk, *Śladami Błogosławionego Księdza Józefa Czempieła*, Chorzów 2014. s. 67.

do seminariów nauczycielskich. Opiekował się młodzieżą, przygotowując ją do roli/zawodu nauczyciela. Przygotowywanie kazań i wykładów było stałym działaniem księdza Józefa, podobnie jak działalność publikacyjna i wydawnicza. W 1919 r., wraz z ks. Emilem Szramkiem, wydał w Opolu pod pseudonimem Makkabaeus książkę pt. *Das Recht auf die Muttersprache im Lichte des Christentums. Eine zeitgemässe Erörterung mit besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse in Oberschlesien: von Makkabaeus* [Prawo do języka ojczystego w świetle nauki chrześcijańskiej. Współczesna dyskusja ze szczególnym uwzględnieniem warunków na Górnym Śląsku]⁶². W publikacji przypominał, że posługiwanie się językiem ojczystym należy do praw człowieka. W tekście *Utrzeźwienie Śląska w latach czterdziestych cudem Piekarskim*⁶³, zamieszczonym w księdze pamiątkowej poświęconej koronacji Cudownego Obrazu Matki Boskiej Piekarskiej z 1925 r., odnosił się do tematyki trzeźwości z okresu działań ks. Alojzego Jana Ficka⁶⁴. Opracowany przez niego *Zbiór pieśni przeciwalkoholowych, religijnych, narodowych i towarzyskich*⁶⁵, wydany Nakładem Towarzystwa Katolickiego Abstynentów w Polsce, cieszył się bardzo dużym zainteresowaniem. Był bardzo przydatny podczas nabożeństw, uroczystości, spotkań, rekolekcji, szkoleń jako poradnik-pomoc podczas organizowanych różnych spotkań i zabaw bez alkoholu. Podzielony był na następujące części: Pieśni religijne: Na Boże Narodzenie. Na Wielkanoc. Na Zielone Świątki. O św. Janie Chrzcicielu, Pieśni Przygodne, Pieśni Narodowe, Pieśni Towarzyskie, Pieśni Górnicze. W dodatku zaś znalazły się części: Msza Święta, Modlitwy podczas Mszy Świętej, Litania do Najśw. Marii Panny, Litania do Najśw. Serca P. Jezusa, Nieszpory na niedziele i święta, Nieszpory o Najśw. Marii Pannie, Pieśni na błogosławieństwo. II Dodatek: Pieśni abstynenckie i narodowe.

62 Wydawcą było Towarzystwo Oświaty na Śląsku imienia św. Jacka. Pozycja jest dostępna: *Das Recht auf die Muttersprache im Lichte des Christentums. Eine zeitgemässe Erörterung mit besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse in Oberschlesien*, <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/162948/edition/161273/content>, dostęp:10.05.2023.

63 Ks. J. Czempiel, *Utrzeźwienie Śląska w latach czterdziestych cudem Piekarskim*, w: *Piekary. Pamiątka Koronacji Cudownego Obrazu Matki Boskiej Piekarskiej*, Piekary 1925, s. 88–93, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/963/edition/970/content?format_id=2, dostęp:10.04.2023.

64 Tamże.

65 *Zbiór pieśni przeciwalkoholowych religijnych narodowych i towarzyskich*, Hajduki Wielkie, b. r. w. Tamże.

W latach 1928–1929 ks. Czempiel redagował dla tygodnika „Gość Niedzielny”⁶⁶ dodatek pt. „Apostoł Trzeźwości”⁶⁷. Od 1 maja 1927 r. dodatek ukazywał się jako miesięcznik poświęcony ruchowi trzeźwości na Śląsku

Przyszły Błogosławiony przywiązywał istotną wagę do katechezy w szkole. Od 1928 r. został wizytatorem katechetycznym szkół powszechnych w dekanacie Hajduckim. Regularnie hospitował katechetów w szkołach. Wspierał ich w czasie szkoleń, rekolekcji, wizytacji katechetycznych.

Działania edukacyjne i wychowawcze wzmocnione były organizowanymi dniami myśli społecznej, tygodniami dobrej książki⁶⁸. Ta ostatnia impreza organizowana była przez Ligę Katolicką i Akcję Katolicką, rozpoczynała się w święto Chrystusa Króla i trwała do Wszystkich Świętych. W jej trakcie istniała możliwość zakupu na stoisku przed kościołem książek, broszur, czasopism o treści katolickiej. Ceny książek były wówczas obniżone o 20–50%⁶⁹. Kiosk z literaturą katolicką przy kościele pozwalał na systematyczne zakupy książek, encyklik papieskich, prasy katolickiej.

Młodzież, harcerze brali aktywny udział w zlotach młodzieży, np. na Zaolziu⁷⁰.

Działania na rzecz bezrobotnych, biednych i chorych stanowiły szczególnie obszar duszpasterstwa ks. Czempieła. Rozumiał on znaczenie zatrudnienia, źródeł utrzymania w życiu rodzinnym, znał zakres bezrobocia w Hajdukach Wielkich (jako członek Komitetu Powiatowego ds. Bezrobocia, a także prezes Komitetu Pomocy Bezrobotnym w Wielkich Hajdukach), dlatego podejmował wielorakie działania pomocowe. Funkcjonująca wówczas kuchnia powiatowa wydawała codziennie około 1000 obiadów i talonów na chleb. Ksiądz pisał odezwy i wzywał do opodatkowania się Hajduczan: „składajmy przynajmniej jeden procent dochodu miesięcznego na złagodzenie ich nędzy”⁷¹. Dodatkowo ogła-

66 Tygodnik katolicki „Gość Niedzielny”, jako organ Kurii Diecezjalnej w Katowicach, ukazuje się od 9 września 1923 r., z inicjatywy bpa Hlonda.

67 Miesięcznik wydawany był przez Zarząd Diecezjalny Stowarzyszeń Abstynenckich, redakcja mieściła się w Katowicach przy ul. Damrota 8. E. Lubojańska, „Gość Niedzielny” – charakterystyka dodatków do czasopisma w latach 1923–1939, „Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1–2 (2009) s. 150.

68 „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk”, nr 42, 20 października 1935.

69 Tamże, nr 43, 27 października 1935.

70 Tamże, nr 19, 7 maja 1939.

71 Tamże, nr 16, 20 kwietnia 1930.

szął i realizował systematyczne zbiórki na rzecz bezrobotnych⁷², w tym zbiórki żywności⁷³. Przy rozmaitych okazjach podejmował różnorakie działania pomocowe dla różnych grup potrzebujących. Prowadził np. zbiórki na zakup stroju dla dzieci pierwszokomunijnych z rodzin ubogich⁷⁴. Dużym zainteresowaniem cieszyły się bezpłatne kursy szycia dla bezrobotnych⁷⁵ organizowane przez siostry boromeuszki. Systematyczna katecheza i spotkania były wsparciem dla biednych, bezrobotnych oraz dla małżeństw niesakramentalnych. Organizowano dni spotkań dla różnych grup społecznych. W dniu 1 października odbywał się Dzień Chorych. Zapewniano wówczas transport chorych do kościoła przez Ochotniczą Kolumnę Sanitarną. Chorzy uczestniczyli we mszy świętej, a następnie w spotkaniu i poczęstunku z kapłanami. Dzień organizowano przy wsparciu Kasy Chorych, dyrekcji Huty Batory, towarzystw, bractw i parafian⁷⁶. Systematycznie i stosownie do potrzeb, z okazji świąt, organizowano zbiory paczek z żywnością oraz bezpłatne Kursy szycia dla bezrobotnych⁷⁷ prowadzone przez siostry boromeuszki.

Podsumowanie

Rola pedagoga, wychowawcy, społecznika, którą wykonywał ks. Czempiel, odpowiadała charakterowi parafii, w jakiej pełnił swoją posługę duszpasterską. Hajduki Wielkie były w ówczesnym czasie parafią robotniczą. Większość rodzin pracowała w hucie Bismarck⁷⁸ i w zakładach koksochemicznych Hajduki⁷⁹. Wyniósł z domu rodzinnego przywiązanie do wiary, do Kościoła katolickiego,

72 Tamże, nr 17, 27 kwietnia 1930.

73 Tamże, nr 13, 28 maja 1937.

74 Tamże, nr 20, 18 maja 1930.

75 Tamże, nr 44, 1 listopada 1936.

76 Tamże, nr 40, 6 października 1935.

77 Tamże, nr 44, 1 listopada 1936.

78 Huta Bismarck (też: Huta Bismarcka; niem. Bismarckhütte) – uruchomiona 2 września 1873 r. huta żelaza w Dolnych i Górnych Hajdukach; od 1933 r. Huta Batory, działająca do 2013 r. w Chorzowie-Batorym.

79 Założone w 1888 r. Zakłady Chemiczne Hajduki (początkowo Rudolf Rütgers Chemische Fabrik für Theerprodukte, Zakłady Koksochemiczne Hajduki) w Chorzowie-Batorym zostały zlikwidowane w 2012 r.

do rodziny i życia społecznego. Dlatego w swojej posłudze oraz w działalności edukacyjnej i społecznej przywiązywał dużą wagę do rodziny (przebywając w obozie koncentracyjnym, utrzymywał do końca kontakt listowny z siostrą Martą), w której upatrywał podstawy życia religijnego i społecznego. Dlatego tak walczył o jej trzeźwość, poprawność relacji, udział w życiu kulturowym, społecznym. Dzięki temu w okresie sprawowania przez niego funkcji proboszcza w parafii w Hajdukach Wielkich aż osiemnastu parafian zostało księżmi i zakonnikami, a czterdzieści parafianek – siostrami zakonnymi⁸⁰.

Udział towarzystw i bractw kościelnych w życiu parafii był imponujący. W 1936 r. działało ich 20⁸¹, a w 1939 r. – 30, w tym niemieckie: Armenseelen-Bruderschaft, Kath. Jungmännerverein, Kath. Jungmänner-Verein u. Jugend-Verein, Kath. Männerverein, Männerverein, Maria – Trostbruderschaft, Marian. Jungfrauen-Kongregation, Tabernakelbund, Trostbruderschaft. Ta różnorodność wskazuje na otwartość księdza na różne formy duszpasterstwa, a nade wszystko na wolę współpracy. Okres wojny zniweczył lub mocno ograniczył jawne działanie bractw i stowarzyszeń w parafii hajduckiej, podobnie jak w całym Kościele na terytorium Polski. Jak podają „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk” z 3 września 1939 r., „w czasie trwania ostrego pogotowia opl. wszelkie zebrania i zgromadzenia bractw i stowarzyszeń są zawieszone”⁸².

Ksiądz Czempiel, prześladowany (wzywany na gestapo, przesłuchiwany, 13 kwietnia 1940 r. aresztowany i przetrzymywany)⁸³ za działalność na rzecz obrony polskości, wartości chrześcijańskich, był w codziennych aktywnościach otwarty na potrzeby parafian narodowości niemieckiej. Wydawane „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk” były od 1929 r. dwujęzyczne⁸⁴. Ostatni numer dwujęzyczny ukazał się 25 czerwca 1939 r.⁸⁵ Dbając o swoich niemiec-

80 Z. Hojka, Czempiel Józef, w: *Leksykon Panteonu Górnośląskiego*, red. A. Kłos-Skrzypczak, ks. H. Olszar, seria: *Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 94, Katowice 2020, s. 125.

81 „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk”, nr 4, 26 stycznia 1936.

82 Tamże, nr 36, 3 września 1939.

83 Z. Hojka, J. Kurek, A. Piontek, „Powiedz im, że o nich nie zapomniałem...”, s. 20.

84 Od 1939 r. są to „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk”; tamże, nr 1, 1 stycznia 1939.

85 Tamże, nr 26, 25 czerwca 1939.

kojęzycznych parafian, aż do wybuchu wojny sprawował mszę świętą w języku niemieckim⁸⁶ oraz głosił w nim kazania. Był kapłanem obdarzonym szczególnymi cechami, dzięki którym stał się wzorem i autorytetem dla swoich parafian i miejscowych mieszkańców. Pełnił jednocześnie kilka ról społecznych: kapłana, nauczyciela, wychowawcy, społecznika, skupiającego i jednoczącego wokół siebie przedstawicieli różnych grup społecznych i stanów. Potwierdza to udział w procesji Bożego Ciała w dniu 8 czerwca 1939 r. aż 28 różnych grup (młodzież szkolna, bractwa, stowarzyszenia, towarzystwa, drużyny, związki, władze, kluby, zakony, orkiestry, chór)⁸⁷.

Choć o efektach działalności wychowawczej nie świadczą tylko liczby, to warto wskazać, że w niedzielę 28 maja do Pierwszej Komunii Świętej przystąpiło w parafii 534 dzieci (274 chłopców i 260 dziewcząt)⁸⁸. To znak, jak ogromny był zakres aktywności ks. Józefa oraz czas poświęcany na działanie, na współpracę z wiernymi. Ta przebiegała wzorowo mimo jego stanowczości, braku akceptacji dla wspólnych publicznych kąpiei rodzinnych⁸⁹, mimo niezgody na łączenie szkół, na koedukację⁹⁰, czy też zdecydowane upominanie się o katolicki charakter katolickich szkół powszechnych – zarówno w nazwie, jak i w postawach kadry pedagogicznej i uczniów.

Współpraca z młodzieżą była pasją ks. Czempieła. Organizował dla niej spotkania gwiazdkowe, poprzedzane mszą świętą. Później odbywało się wspólne śpiewanie kolęd, deklamacje wierszy, łamanie się opłatkiem, przemówienia zaproszonych gości. W dniu 6 stycznia 1937 r. drużyny i druhowie zaprezentowali sztukę *Gwiazda wschodzi*, następnie miały miejsce wspólne zdjęcia i zabawa towarzyska⁹¹. Ksiądz organizował też systematycznie święta młodzieży⁹², które były doskonałą okazją do spotkania, katechezy i wspólnej zabawy.

86 Można wnioskować, iż ostanía msza święta w języku niemiecki została odprawiona o godz. 7.30 w środę 14 czerwca 1939 r. Tamże, nr 24, 11 czerwca 1939.

87 Tamże, nr 23, 14 czerwca 1939.

88 Tamże, nr 22, 28 maja 1939.

89 Tamże, nr 25, 22 czerwca 1930.

90 Tamże, nr 8, 21 lutego 1937.

91 Tamże, nr 3, 17 stycznia 1937.

92 Tamże, nr 46, 15 listopada 1936.

Dostrzegał w pielgrzymowaniu ogromny potencjał do rozwoju duchowości, wspólnoty, budowania tożsamości, pielęgnowania patriotyzmu i umiłowania Ojczyzny. Tradycją stało się organizowanie pielgrzymek krajowych: do Częstochowy, Piekar, Pszowa, Warszawy, Wilanowa, Wilna oraz międzynarodowych: do Ziemi Świętej, do Aten, Konstantynopola⁹³. Pielgrzymowano zazwyczaj pociągiem, a do pobliskich sanktuariów udawano się pieszo.

Ksiądz Czempiel wykazywał ogromne zainteresowanie literaturą. Już w czasie studiów we Wrocławiu zaczął się uczyć polskiego języka literackiego, co skłaniało go do gromadzenia literatury. Zbiory, zasilane pozycjami od wuja, ks. Lubosa, z czasem przekształciły się w pokaźną bibliotekę. W parafii hajduckiej służyła ona jako źródło do działalności duszpasterskiej, edukacyjnej i wychowawczej. Poczytne miejsce zajmowały w niej: Biblia w języku łacińskim i niemieckim, Biblia w tłumaczeniu ks. Jakuba Wujka, *Słownik języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, literatura piękna, dzieje literatury polskiej. Fakt posiadania takiej literatury wskazuje, iż zabiegał o piękno słowa polskiego i swobodę posługiwaniu się nim. W zbiorach znajdowały się też: *Kazania i szkice księży Towarzystwa Jezusowego* (Kraków 1989–1917), kazania ks. Karola Antoniewicza, TJ (Kraków 1890), *Zbiór kazań wydanych z polecenia J. Em. Ks. Kardynała-Prymasa Hłonda, Przedruk łacińskich kazań*, wydanych w 1917 r. w Wiedniu, *Żywoty świętych starego i nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok* ks. Piotra Skargi (Kraków 1882). Te publikacje odzwierciedlają wielką uwagę, jaką ks. Czempiel przywiązywał do słowa głoszonego, do kazań oraz do gruntownego przygotowania się do spotkań i wystąpień. Nie brakowało w jego bibliotece pozycji z zakresu problematyki alkoholizmu i działalności antyalkoholowej. Interesował się też sprawami nauki społecznej Kościoła, stosunków państwo–Kościół, dlatego zgromadził pozycje dotyczące relacji pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, np. ks. Stanisława Łukomskiego *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską* (Łomża 1934), *Konkordat i jego wykonanie* Kazimierza Błazszczyńskiego (Poznań 1927), *Zasady życia duchowego o. Józefa Schryversa* (Kraków 1926) oraz *Życie wewnętrzne a duch apostołstwa* Jean-Baptiste’a Chautarda (Kraków 1928). Zainteresowanie sprawami szkoły, a w szczególności szkoły na Górnym Ślą-

93 Tamże, nr 47, 24 listopada 1935.

sku, wyrażało się w posiadaniu opracowań: ks. Juliusza Bienka *Szkoła na Górnym Śląsku w oświeceniu historyczno-prawnym* (Katowice 1933), ks. Augustyna Strzybnego *Nauka dla dzieci gotujących się do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej oraz podręcznik dla rodziców tychże dzieci* (Racibórz 1918). W parafialnej bibliotece znajdowały się również pozycje związane z osobistymi zainteresowaniami ks. Józefa, czyli: medycyną, ziołolecznictwem, niekonwencjonalnymi metodami leczenia, oraz liczne informatory i przewodniki⁹⁴.

Dokonania, dorobek, działalność ks. Czempieła sytuują go w gronie postaci znaczących dla polskiej pedagogiki, pracy socjalnej, opieki społecznej, zwłaszcza w pedagogice społecznej, opiekuńczo-wychowawczej, profilaktyce społecznej. Duszpasterstwo ks. Czempieła należy odczytywać, analizować nie tylko w wymiarze duchowym, ale całościowo, również w tym wymiarze społecznym, edukacyjnym, kulturowym, międzykulturowym. Mo ono wymiar uniwersalny dla wszystkich: wierzących, poszukujących i niewierzących⁹⁵.

Streszczenie: Każdy może pełnić rolę pedagoga, wychowawcy lub społecznika bez względu na wykonywaną pracę. Bardzo często te role wypełnia jedna i ta sama osoba. Przykładem jest błogosławiony ks. Józef Czempiel, niezwykle pedagog, wychowawca, społecznik, który poprzez swą posługę duszpasterską rozwinął ruch abstynencki na Górnym Śląsku. Ogromną wagę przywiązywał do działalności edukacyjnej i kulturalnej rodzin, zabiegał o udzielanie pomocy społecznej rodzinom uzależnionych i bezrobotnych. Zaangażowany w walkę o polskość na Górnym Śląskim, prześladowany w okresie II wojny światowej, zginął śmiercią męczeńską w obozie koncentracyjnym w Dachau w maju 1942 roku. W dniu 13 czerwca 1999 roku Papież Jan Paweł II ogłosił go w Warszawie błogosławionym, spośród 108 męczenników z okresu II wojny światowej.

Słowa kluczowe: Józef Czempiel, Górny Śląsk, pedagog, społecznik, ruch abstynencki.

94 J. Kurek, *Machabeusze*, s. 14–19.

95 M. Walancik, *Przez cierpienie do Dziela. Matka Róża Czacka i siostra Faustyna Kowalska*, w: *Świat na trajektorii cierpienia. Społeczne i edukacyjne problemy wynikające a pandemii SARS-CoV-2*, red. A. M. Kochanowicz, K. Walancik, M. Witkowski, Dąbrowa Górnicza 2021, s. 249–250.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archikatedralne w Katowicach, syg.50/963, Piekary Śląskie. Chrzty (1879–1894).

Źródła drukowane a

Czempiel J. ks., *Utrzeźwienie Śląska w latach czterdziestych cudem Piekarskim*, w: *Piekary Pamiątka Koronacji Cudownego Obrazu Matki Boskiej Piekarskiej*, Piekary 1925, s. 88–93, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/963/edition/970/content?format_id=2, dostęp: 10.04.2023.

3 x K, czyli krzyż, kądziel i książka. O początkach Szkoły Domowej Pracy Kobiet, Portal edukacyjny, https://historiaposzukaj.pl/wiedza,wydarzenia,14873_x_k_czyli_krzyz_kadziel_i_ksiazka_o_poczatkach_szkoly_domowej_pracy_kobiet.html, dostęp: 20.04.2023.

Das Recht auf die Muttersprache im Lichte des Christentums. Eine zeitgemässe Erörterung mit besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse in Oberschlesien <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/162948/edition/161273/content>, dostęp: 10.05.2023.

Kółko Polskie – Wrocław, https://silesia.edu.pl/index.php/K%C3%B3%C5%82ko_Polskie_-_Wroc%C5%82aw, dostęp: 28.06.2013.

„Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk”, nr 5, 2 lutego 1930; nr 16, 20 kwietnia 1930; nr 17, 27 kwietnia 1930; nr 45, 9 listopada 1930; nr 13, 31 marca 1935; nr 40, 6 października 1935; nr 42, 20 października 1935; nr 43, 27 października 1935; nr 44 z 1 listopada 1936; nr 46, 15 listopada 1936; nr 3, 17 stycznia 1937; nr 6, 7 lutego 1937; nr 13, 28 maja 1937; nr 1, 1 stycznia 1939; nr 19 z 7 maja 1939; nr 19, 11 maja 1939; nr 22, 28 maja 1939; nr 23, 8 czerwca 1939; nr 23, 14 czerwca 1939; nr 24, 11 czerwca 1939; nr 26, 25 czerwca 1939; nr 36, 3 września 1939.

Opracowania

Błaszczyk T., *Działalność kardynała Jerzego Koppa jako biskupa wrocławskiego (1887–1914)*, „Saeculum Christianum” „Saeculum Christianum”, 9 (2002) nr 2, s. 227–238.

Dobosiewicz S., *Mauthausen-Gusen. W obronie życia i ludzkiej godności*, Warszawa 2000.

Hojka Z., Kurek J., Piontek A., „Powiedz im, że o nich nie zapomniałem...” *Błogosławiony Józef Czempiel (1983–1942). Wybór źródeł*, Katowice 2017.

Dziadek-Wilk J., Wilk J., *Śladami Błogosławionego Księdza Józefa Czempieła*, Chorzów 2014.

Kowalski M., *Morawianie (Morawcy) w Polsce*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, 5 (2016) s. 115–131.

- Jeż I. ks., *Wspomnienie byłego wikarego w parafii Najświętszej Marii Panny w Wielkich Hajdukach z lat 1937–1942*, w: *Z dziejów tradycji, historii i kultury Wielkich Hajduk. Materiały z sesji popularyzacyjnej 4–5 października 1995 r.*, red. J. Kurek, A. Kurek, Chorzów Batory 1996, s. 123–130.
- Kurek J., *Historia Wielkich Hajduk*, Chorzów Batory-Wielkie Hajduki 2001.
- Kurek J., *Machabeusze. Bł. ks. Józef Czempiel wśród chorzowskich „towarzyszy”*, Chorzów 2012.
- Kurek J., „Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk” (1929–1939) jako źródło historyczne, „Wieki Stare i Nowe”, t.4. [red. I. Panic, M. W. Wanatowicz], s. 168–189.
- Lubojńska E., „Gość Niedzielny” – charakterystyka dodatków do czasopisma w latach 1923–1939, „Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1–2 (2009) s. 149–165.
- Myszor J., Ks. Jan Kapica (1866–1930). Karta z dziejów ruchu abstynenckiego na Górnym Śląsku, „Studia Historyczno-Teologiczne”, 22 (1989) s. 129–138.
- Myszor J., *Listy ks. Józefa Czempieła z obozów koncentracyjnych Mauthausen-Gusen i Dachau (1940–1942). Edycja tekstów i komentarz*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 25/26 (1992–1993) s. 255–276.
- Nowak Z., *Finansowanie Szkoły Domowej Pracy Kobiet e Kuźnicach przez Fundację „Zakłady Kórnickie w latach 1925–1939”*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, 30 (2013) s. 173–174.
- Szymiczek F., *Stowarzyszenia akademickie polskiej młodzieży górnośląskiej we Wrocławiu 1863–1918*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963.
- Szramek E., Ks. Jan Kapica, *życiorys a zarazem fragment historii Górnego Śl.*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, 3 (1931) s. 1–85.
- Walancik M., *Przez cierpienie do Działa. Matka Róża Czacka i siostra Faustyna Kowalska*, w: *Świat na trajektorii cierpienia. Społeczne i edukacyjne problemy wynikające a pandemii SARS-CoV-2*, red. A. M. Kochanowicz, K. Walancik. M. Witkowski, Dąbrowa Górnicza 2021.
- Wyciśło J., *Ksiądz infułat Jan Kapica – przywódca ludu górnośląskiego*, Pszczyna 1995.
- Ziółek J., *Zakład Kórnicki Szkoła Domowej Pracy Kobiet w Kuźnicach do 1923 r.*, „Roczniki Humanistyczne”, 43 (1995) z. 2, s. 103–153.